

PROIZVODNJA I PROMET MLEKA I MLEČNIH PROIZVODA U BRDSKO-PLANINSKIM PODRUČJIMA SR SRBIJE*

Momčilo ĐORĐEVIĆ

Institut za mlekarstvo Beograd

(Nastavak)

Prosek proizvodnje na užoj teritoriji Srbije je bio 135 litara po glavi stanovnika (1973. uža teritorija 173, Kosovo 87 litara). Izuzev nekih tipično gradskih opština, praktično i nema proizvodnje u kategoriji ispod 50 litara, a svega je nekoliko u granicama između 50 i 100 litara kao Preševo, Kragujevac, Niš. Najveći broj opština je u kategoriji između 100—200 litara po stanovniku. Ovde treba istaći nekoliko brdsko-planinskih opština visoke proizvodnje kao Kosjerić 370, Čajetina 360, Mionica 430, Bajina Bašta 300 litara itd. Karakteristično je da neke vinogradarske opštine kao Smederevo, Vlasotince i dr. imaju proizvodnju jedva iznad 100 litara mleka, dok druge kao Negotin i Aleksandrovac dostižu proizvodnju od oko 200 litara mleka po stanovniku godišnje.

Kad se govori o proizvodnji mleka koja je poslednjih deset godina varirala, onda moramo priznati činjenicu da smo u nekim periodima vodili i diskriminatornu politiku, pa je mleko sa individualnih gazdinstava do nedavno plaćano od 3,3 do 22,7 dinara manje nego mleko sa društvenih gazdinstava (4). Ovakve i slične pojave su, pored ostalog, uticale na snažno opadanje proizvodnje ovčijeg mleka pa imamo prisutnu negativnu tendenciju (tab. 1).

Tablica 1.

Pregled proizvodnje ovčijeg mleka u celoj zemlji u pojedinim republikama.
(u mil. litara)

Godina	SFRJ	BiH	Makedonija	uža teritorija Srbije	Kosovo
1956.	208	36	42	69	9
1960.	202	39	39	70	15
1965.	165	32	27	61	11
1972.	150	26	38	46	13
1973.	147	27	35	46	14
1974.*	142	—	—	45	14

Od ranije je poznato da trend ukupne proizvodnje mleka, a naročito kravljeg ima pozitivnu tendenciju, dok trend proizvodnje ovčijeg ima negativno kretanje. Prosečna godišnja promena kod proizvodnje kravljeg mleka iznosi za SFRJ 59,1 miliona litara ili 3,1% godišnje, a promena kod ovčijeg mleka

* prethodni pokazatelji

iznosi 0,36% (5). Prosečne godišnje promene kod pojedinih republika u milionima litara su: Bosna i Hercegovina 0,25; Crna Gora 0,015; Hrvatska 1,017; Makedonija 0,71; Slovenija 0,17; uža teritorija Srbije 0,95; Kosovo** 0,044 i Vojvodina 0,07.

Za naše posmatranje veoma je karakteristično opadanje proizvodnje u Makedoniji i užoj teritoriji Srbije, jer su ta područja, pored dalmatinskih ostrva i nekih delova Bosne, bila najpoznatija u sakupljanju i preradi ovčijeg mleka u sireve. Ne treba zaboraviti da su brdsko-planinska područja naše zemlje bila izvoznici mlečnih proizvoda, a u prvom redu kačkavalja i belog sira u kriškama. Prema statistici Kraljevine Jugoslavije izvoz mlečnih proizvoda, pretežno sireva, dosizao je ove količine:

godina	tona
1928.	2.348,4
1929.	2.834,3
1930.	2.619,2
1935.	2.706,9
1938.	1.790,2

Prosek izvoza za 11 predratnih godina je iznosio 2,3 miliona kilograma u vrednosti od 32,5 miliona dinara. Posleratni izvoz mlečnih proizvoda, a u prvom redu sireva beleži permanentan pad. Tako je npr. izvoz kačkavalja god. 1957. iznosio 1.707 tona da bi poslednje 4 godine u proseku pao na 194 tone, a god. 1974. svega 81,4 t). Izvoz belih sireva je sa 727 tona opadao i god. 1969. dostigao nivo od 18,8 tona da bi god. 1973. u količini od 1.135 tona dostigao najveći poratni nivo (god. 1974. ukupno 556,3 t).

Kad govorimo o organizovanoj proizvodnji mlečnih proizvoda u ovim područjima, svakako treba pomenuti planinske sirarnice u opštinama Dimitrovgrad (1.300 t belog sira i kačkavalja), Pirot (cca 2000 tona), T. Užice (1.200 tona polutvrdih sireva i belog sira), Peštersku visoravan gde se proizvodi oko 800 tona fete i belog sira itd. Proizvodi sa ovih područja se plasiraju najčešće na tržištu Makedonije, Bosne i Hercegovine, uže Srbije i Vojvodine. Mlekarske organizacije sa ovih područja su povezane, ne samo sa većim mlekarama već i prometnim organizacijama koje ih u poslednje vreme pomažu u investicijama (PIK Sombor, Agroprogres, Stokopromet, Centrookop).

Organizovano sakupljanje mleka u brdsko-planinskim rejonima, kako je ranije istaknuto, imalo je svoje uspone i padove. Međutim, poslednjih godina na ovim područjima uže teritorije Srbije očituju se pozitivni rezultati kao posledica regulisanja minimalnih otkupnih cena i premija za mleko. Iz tih razloga se ne može više prihvatiti činjenica da i proizvodnja mleka nazaduje, ili pak stagnira. U mnogim krajevima su izgrađene, ili će se uskoro graditi novi mlekarski i skladišni kapaciteti, kao u Sjenici, Titovom Užicu, Dimitrovgradu, Zlatiboru, Ušću, Negotinu, Knjaževcu, Mionici i dr.

Otkup mleka sa uže teritorije Srbije i Kosova od individualnih proizvođača prikazan je u tab. 2.)

** Vidi grafikone 1 i 2

Tablica 2.

Kretanje otkupa mleka sa uže teritorije Srbije i Kosova u periodu od god. 1959—1974.

Godina	Uža teritorija Srbije	Kosovo
1959.	23,6	1,0
1960.	22,1	1,1
1965.	21,0	0,4
1970.	46,4	0,1
1971.	59,3	0,3
1972.	80,6	0,2
1973.	94,0	0,1
1974.*	115,0	0,1

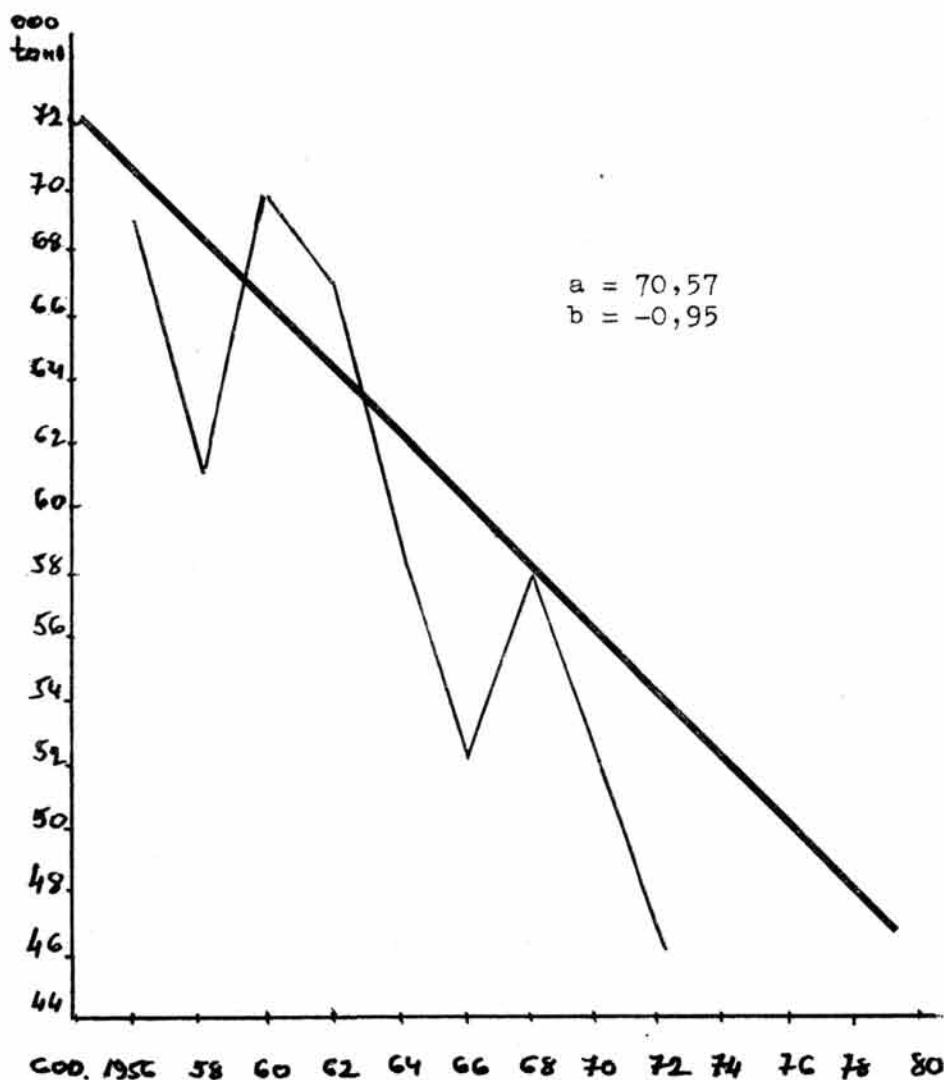
Procenjuje se da poslednjih godina od ukupno otkupljenih količina sa uže teritorije Srbije, mleko iz brdsko-planinskih područja učestvuje sa preko 40%, a u Kosovu jedva 10%. U prilog ovakvoj konstataciji govori i činjenica da je ponuda mlečnih proizvoda preko seljačke pijace poslednjih godina slabija nego ranijih. No, ipak, sa stepenom otkupa od individualnih proizvođača (koji za celu užu teritoriju iznosi poslednjih godina 10—12%, a za Kosovo svega 0,2%) ne možemo biti zadovoljni ako znamo da ta stopa u brdovitoj i planinskoj Sloveniji iznosi 35,2%, a u Švajcarskoj cca 70%. Svakako da je ova stopa u pojedinim brdsko-planinskim područjima svedena na nemerljive veličine, jer organizovano sakupljanje mleka ima strogo sezonsko obeležje, a i tehnički je ograničeno.

U razmatranju ove materije ne treba izostaviti promet mlečnih proizvoda koji je najrazvijeniji na užoj teritoriji Srbije, naročito u zapadnom delu. Prema podacima statistike, a uzimajući u račun vrednosti otkupljenog svežeg mleka i mlečnih proizvoda, u užem području Srbije se od individualnih proizvođača otkupi oko pet puta manje mlečnih proizvoda u odnosu na mleko (SFRJ 15 puta manje god. 1973.). Izlazi da se poslednjih godina otkupljuje između 3—3.500 tona mlečnih proizvoda, uglavnom sira i kajmaka, od čega na brdsko-planinska područja dolazi oko 60% (Od ukupnog otkupa mlečnih proizvoda sa individualnih gazdinstava u zemlji, na užu teritoriju Srbije dolazi 63,1%). Navedeni otkup nema obeležje kooperativne proizvodnje čiji je cilj da se proizvode standardni mlečni proizvodi, a uz stalnu kontrolu kvaliteta. Kooperativni vid proizvodnje se već drugu godinu razvija u brdsko-planinskim selima valjevske opštine u organizaciji »Srbijanke« iz Valjeva i Instituta za mlekarstvo iz Beograda. Predmet ove proizvodnje jeste beli sir u kriškama od punomasnog mleka. Rad u pojedinim domaćinstvima se prati i izučava kako sa organizaciono-ekonomskog, tako i sa aspekta kvaliteta.

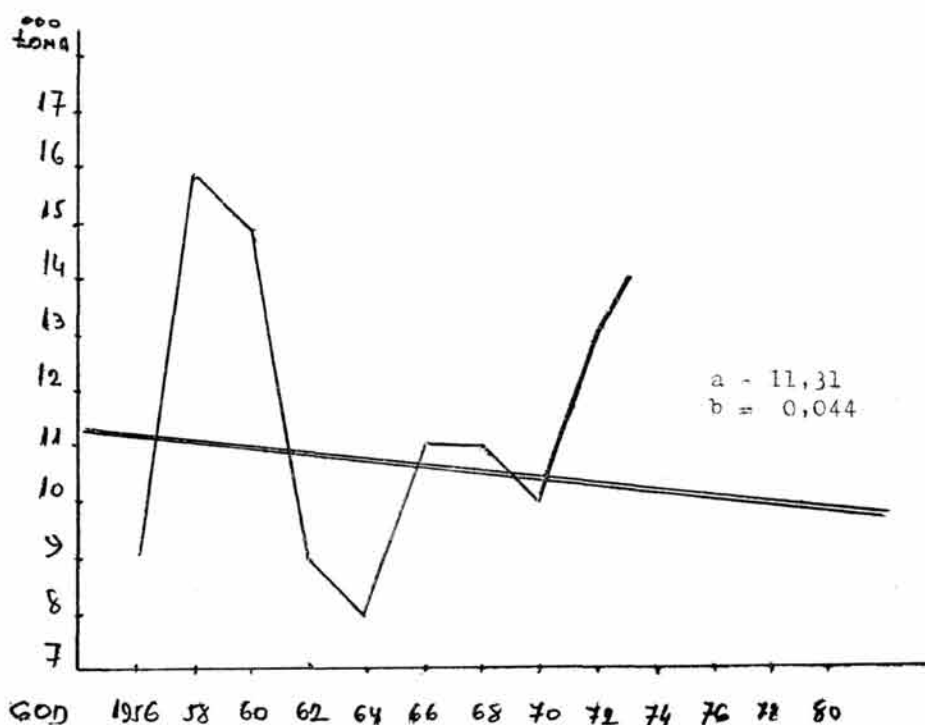
Uslovi za organizovano sakupljanje mleka i mlečnih proizvoda u brdsko-planinskim rejonima su sa više strana razmatrani. Prema radu Instituta za mlekarstvo (6), na primeru opštine Sjenica i Novi Pazar moglo se zaključiti da u periodu 1965.—1970. godine nisu postojali tehnički i organizacioni uslovi za podizanje preradbenih mlekarara. Tadanji tržišni višak je iznosio za Sjenicu 2,8 miliona litara, dok je opštini Novi Pazar nedostajalo oko 400 tona mleka godišnje. Od ukupnog tržišnog viška moglo se prosečno dnevno sakupiti oko 3.900 litara tako, da nije bilo rezona za proširenje kapaciteta i njegovo osavreme-

njavanje. U odnosu na godinu 1965. situacija se u proizvodnji, i pored raznih nepoželjnih uticaja tržišta, izmenila pa je sa relative proizvodnje od 196 litara po stanovniku poslednjih godina ova dostigla nivo od oko 290 litara, ili za 48% više. I ostali faktori su sada povoljniji jer su saobraćajne veze daleko bolje, a pitanje vode se organizovano rešava kako bi se izbegli raniji promašaji. U ovako izmenjenom stanju realno je da opština Sjenica pristupa rekonstrukciji mlekare i organizaciji mlekarenja.

Na primerima Sjenice i titovo-užičkog kraja mora se izvući zaključak da se mlekarstvo uz organizovanu, stručnu i upornu suradnju sa poljoprivrednim proizvođačima može podići, na viši nivo i u krajevima gde nikada nije bilo organizovanog sakupljanja svežeg mleka.

Trend proizvodnje ovčijeg mlijeka na užoj teritoriji SR Srbije

Trend proizvodnje ovčijeg mleka u SAP Kosovo

Literatura

1. Poljoprivreda brdsko-planinskih područja. Jugoslovenski poljoprivredno-šumarski centar, 1971.
2. Đorđević, M. (1966): Snabdevanje deficitnih krajeva mlekom i mlečnim proizvodima. **Mlekarstvo** 16 (3).
3. Popis stanovništva i stočni fond, Zavod za statistiku SRS 1971.
4. Đorđević, M. (1970): Uticaj otkupne cene na tržište sirovog mleka. Zadruga 1335/70.
5. Đorđević, M. (1970): Trend proizvodnje ovčijeg mleka u SFRJ i republikama. **Mlekarstvo** 20 (5).
6. Živković, Ž., Vasić, J., Đorđević, M. & Aleksić, M.: Sastav i osobine mleka koje se proizvodi u brdsko-planinskim rejonima i mogućnosti organizovane obrade i prerade sa posebnim osvrtom na granični rentabilitet (tema 1971.) Institut za mlekarstvo, Beograd.